

KÖNDIMINE VOOLAVATEL KIVIDEL

Märt-Matis Lille muusikalavastusest „Suidsusannasümfoonia”

SAALE KAREDA

Muusikalavastus „Suidsusannasümfoonia”. Helilooja: Märkt-Matis Lill. Libreto autorid: Märkt-Matis Lill ja Taago Tubin. Dirigent: Kaspars Putniņš. Lavastaja: Tarmo Tagamets. Kunstnik: Liisa Soolepp. Valguskunstnikud: Mari-Riin Paavo ja Sander Aleks Paavo. Elektroonika: Tammo Sumera. Esitajad: Eesti Filharmoonia Kammerkoor, pärimusmuusikud Mari Kalkun ja Meelika Hainsoo, ERSO muusikud (live'is ja lindilt) ning näitlejad Lauli Otsar, Sten

Karpov ja Agu Trolla, hääl lindilt – Tarmo Tagamets. Libreto põhineb tekstidel Hasso Krulli eeposest „Kui kivid olid veel pehmed” (2014), runodel Elias Lönnroti koostatud eeposest „Kalevala” (1835; tõlked võru keelde Jaan Kaplinski) ning Lõuna-Eesti pärimusel (tekstid ja viisid). Etendused Mooste folgikojas 2., 3. ja 4. augustil 2019.

Iga nüüdishelilooja toob oma loomingu esile midagi kollektiivsest teadvu-

Saunarituaalidel on teoses keskne koht – saun kui tempel ja loomistöö värv ning transformatsioonikeskkond. Keskel Sten Karpov Mehena Eesti Filharmoonia Kammerkoori lauljate seas.

Pärimusmuusikud Mari Kalkun ja Meelika Hainsoo.

sest ja/või teadvustamatusest – vastavalt sellele, millise kihi või kihtidega ta kontaktis on. Praeguses eesti nüüdismuusikas avaldub see paljude suundade ja heliloojakäekirjade kaudu. Mär-Matis Lille looming on eriline mitmes mõttes. Tema intensiivselt poeetiline maailmataju, eruditsioon ja kultuuri-protsesside tunnetamise sügavus, helikeele poeetiline subtiilsus ning kirjan- duslike tekstide muusikalise kuulmise võime on ühendatud tema kui helilooja modernistliku mõttedistsipliiniga, mis tagab kontsentreeritud ja süvastruktuuride poolest rikka loomingu. Mida sügavamate kihistustega kollektiivsest teadvusest/teadvustamatusest on looja võimeline kontakti astuma, seda paljukihilisem on looming ja seda mahukam on ühtlasi töö selle materjali abstraherimisel kunstiteoseks. Ooperisse „Tulleminek“ (2017) ja muusikalavastusse „Suidsusannasümfoonia“ (2019)

on Mär-Matis Lill hõlmanud nii palju tasandeid, et nende haldamine ja kunstiteoseks vormimine on juba taotluse poolest omaette vägitükk. Taive Särg¹ on analüüsinud teost süvitsi folkloristi-etnomusikoloogi pilgu läbi ja selles põhjalikus käsitluses on palju juba öeldud. Siiski on mul veel üks vaatenurk, mille võiks eelnevale lisada.

Helilooja kahe viimase lavateose, „Tullemineku“ ja „Suidsusannasümfoonia“ sügavam aines asub kollektiivse teadvustamatuse süvakihtides, kuhu individuaalsel teadvusel pole lihtne minna ja mida ilma „kohale minemata“ on väga raske, kui isegi mitte võimatu teadvustada. Elame keset fragmenteerunud aega ja ruumi, kus paljud struktuurid, millega oleme seotud nii välises kui sisemises plaanis, liiguvad ümbersündi. Vanad piirid on kadumas – piirid, mis hoidsid turvatunnet, aga olid ühtlasi ka piirangud.

Hetk nõiduslikust viljakusrituaalist: Mees (Sten Karpov) ja Naine (Lauli Otsar), taustal EFK lauljad.

Märt-Matis Lille mõlema lavateose võrdlemisi tavatu struktuur nii vormi kui ka erinevate žanrite ühtesulatamise poolest on kahtlemata selge märkselst, et helilooja tajub teravalt neid ümbersünnile liikuvaid protsesse kollektiivses teadvustamatuses ja on nii oma sisulistes kui ka vormilistes otsingutes nende muutustega sünkroonis. Huvitav on püüda lahti mõtestada koode, mida need tavatud suurvormid endas kannavad ja mida nad kõnelevad kollektiivsest transformatsiooniprotsessist.² Igal looval ja ülitundlikul individuaalsel teadvusel on oma unikaalset kogemust võimaldav „pilet põrgusse“, eneseteadvustamise teekond ja vaimse uuestisünni võimalus selles suuri väljakutseid esitavas ajas. Märt-Matis Lille loomingule on omane püüd abstraherida midagi olemuslikku neist protsessidest kollektiivses teadvustamatuses, ükskõik kui raske või ilmvõimatu see

esimesel hetkel ka ei tundu. Ehk siis helilooja on valinud raskeima võimaliku teekonna muusikalise lavateose loomiseks, mis on oma taotluselt ülimalt inspireeriv. Need lavateosed ei anna ennast kergesti kätte ja kohati tundub, et see ongi olnud loojale teatud mõttes möödapääsmatu Kolgata teekond, mille läbimise järel võiks jõuda voolavasse kulgemisse. Kui kogu ühiskond on sisemises apokalüptilises kaoses, on ka keeruline abstraherida sellest lihtsasti ligipääsetavat kunstiteost. Komplekssus, paljukihilisus, ka teatud intellektuaalne üleorganiseeritus, mis neis teostes silma hakkab, iseloomustab ka seda vaimset aeg- ja arenguruumi, milles end praegusel ajal leiame.

Olles ise vedanud paari aasta jooksul protsesse, mille käigus tegime konstellatsioone³ Eesti ühiskonna kollektiivse teadvustamatuse vaatlemiseks ja tervendamiseks, saan oma

Teose kõige dramaatilisem stseen, kus Agu Trolla Vanaisa kehastub ümber Põhjala naisnõiaks Louhiks. Taustal Naine (Lauli Otsar) ja Mees (Sten Karpov).

kogemusest öelda, et mõningate esmapilgul krüptiliste nähtuste ilmne mine konstellatsiooniprotsessis võib ennast tähenduslikult lahti pakkida alles kuude või isegi aastate pärast. Samuti ilmneb selliste tööde mõju kollektiivsele teadvusele alles teatud aja jooksul. Suurvormid, mida loob Mär-Matis Lill, meenutavad oma paljukihi-lisuselt, tähendustasandite rikkuselt, eksperimentaalsete vormiotsingute ja kõikehõlmava, sügavast armastusest kantud ruumi loomise ja hoidmise taotluselt ühiskondlikke konstella-tsoonitöid (mille teatud mõju on ol-nud võimalik ühiskondlikes protses-sides ka kogeda). Erinevuseks on see, et ühiskondlik konstellatsioon luuak-se pärast konstellatsioonitiimi vaim-set-energeetilist ettevalmistusperioodi ühes aegruumi punktis kohapeal ja kollektiivselt vastavalt sellele infor-matsioonile, mida saab sel hetkel ühis-

teadvusest n-ö alla laadida ja trans-formeerida. Konstellaatsioonitööd juhib kogunud ja intuitiivselt võimekas konstelloör, keda tinglikult saab võr-relda dirigendiga. Helilooja ent võtab koos libretisti, lavastaja ja dirigendiga märksa suurema koorma ja vastutuse, et ekstraheerida ühisest teadvusväl-jast oluline informatsioon kunstiteose vormis, pärast mida loovinterpreetid seda elusaks kunstiteoseks modellee-ri-ma asuvad. Kuna transformatsiooniprotsess kollektiivses teadvusväljas samal ajal jätkub, tekib paratamatult teatud vastuolu ekstraheeritud mater-jali ja transformatsiooniprotsessi elava arengudünaamika vahel. Selline pin-geväli on omaette huvitav nähtus, mis võib aidata kaasa kunstiteose ainese ti-henemisele või siis tekitada tõrkeid nii loomis- kui ka lavastamisfaasis.

Kui ooper „Tulleminek“ võttis vaat-luse alla kõige rängema teema inimko-

Vanaisa (Agu Trolla) hoiab käes last, keda markeerib lavastuses saunaviht ning loitsib Väinämöisena palvet, tema kõrval Naine (Lauli Otsar) ja Mees (Sten Karpov).

gemuses – sõja – ning püüdis selle arhetüüpse teema lahtimõtestamisega minna nii sügavale kui võimalik, siis „Suidsusannasümfoonia“ keskmes on loomine printsiiarina ja maailma korrastamise vahendina ning kollektiivse puhastumise vajadus, mida sümboliseerib kõikehõlmav suitsusauna raamkujund. Seal, kus on meie tähelepanu, seal on meie jõud. Seal, kus on jõud, toimub loomine. „Suidsusannasümfoonia“ ajab juuri sügavale kollektiivsesse teadvusse ja teadvustamatusse, et taasühendada kuulajat oma juurtega selles valdavalt juurtetus ajas. Ühtlasi on teosel oluline taotlus anda impulsse nii individuaalseks kui ka kollektiivseks puhastumiseks, et jääksime ellu rahvana ja suudaksime minna läbi transformatsioonist.

„Suidsusannasümfoonias“ on helilooja libreto loomisel integreerinud erinevaid kihistusi arhailisest maailmast: regilaul, „Kalevala“ runod, ürg-

sed rituaalid läänemeresoome aladelt ja Ohlone'i indiaanlastelt ning meie kaasajast Hasso Krulli mütoloogilis-filosoofilisest eeposest „Kui kivid olid veel pehmed“ (mis sündis paralleelselt Krulli antropoloogiaalaste uurimustega). Muusikaliselt lähtub helilooja selles teoses regilaulu olemusest ja poetikast, sulatades oma helikeelt kokku arhailise kordustekeskse ja seeläbi teadvusseisundeile potentsiaalselt avardavat ja muutvat mõju avaldava regilaulu tunnetuse ja helimaterjaliga. Regilaulul on sügavalt transformeeriv, tervendav ja uueks loov väepotentiaal. Märkt-Matis Lill on Eesti nüüdismuusikas Veljo Tormise liini jätkaja selle mõiste kõige sügavamas tähenduses, see on avaldunud tema teostes „Põhjanaela paine“ (2014), „Tulleminnek“ ja „Suidsusannasümfoonia“.

Monteeritud videot pool aastat pärast lavateose etendumist üle vaada-

tes mõistan distantsilt teose kohta ja tähendust ühiskondlikus transformatsiooniprotsessis paremini kui augustis Mooste folgikojas teosest osa saades. „Suidusannasümfooniast“ võib vaadelda kui kollektiivse teadvuse enesest teadlikumaks saamise lugu.

Lisaks kollektiivse teadvuse ja teadvustamatuse sfäärile liigub Märta-Matis Lill „Suidusannasümfooniast“ ka kosmilise teadvuse sfääri. Huvitav on siinkohal tuua paralleel helilooja varasema teosega – ühtlasi „Suidusannasümfoonia“ otsese eelkäijaga – „Kui kivid olid veel pehmed“ (lugejale, vokaalile, kammeransamblile ja elektroonikale; 2015)⁴, mis sukeldus märksa ulatuslikumalt kosmilise teadvuse sfääri kui „Suidusannasümfoonia“. Mõlema teose aluseks on väljavõetud Hasso Krulli poemist „Kui kivid olid veel pehmed“. Lille samanimelises teoses on fookus terve selle poole-tunnise kestuse vältel sisendusjõulisel voolaval energial, mille identifitseerin ühel äratundmishetkel kui ürgse kosmilise naisprintsii viäljenduse. Ja samal hetkel tuli mõistmine, et Hasso Krulli „kui kivid olid veel pehmed“ ning „voolavad kivid“ on samuti ürgse kosmilise naisprintsii metafoorid. Hasso Krull on oma essees „Jumalanna pesa“ kirjutanud: „Naissoost looja kuju on väga võimas. Elu saab jätkuda ainult naiselikus keskkonnas, olemuse pidevus on naissoost. Nii tundubki väga loomulik arvata, et naissoost looja kuju ongi algupärasem ja meessoost looja on tekkinud hiljem, kui sõjapidaamise tähtsus kasvas ja tekkis mees-tekkeskne kultuurimuster.“⁵ Patriarhaalse ühiskonnakorralduse kehtestumisega on see ürgne loov naisenergia olnud sajandeid alla surutud, olles teatud aegadel allutatud ekstreemse-

tele hävitusilmingutele, nagu nõidade põletamine või uputamine jpm. Naise ürgne seksuaalenergia kuulutati puritaanlikel aegadel patuseks, sellega seonduv allutati kontrollile ja seetõttu kaotasid ka mehed loomupärase ligipääsu sellele jõuallikale. See omakorda on olnud algpõhjuseks elu tasakaalust välja minekule ja väärustunud ilmingutele ühiskonnas (nt praegune metsade hävitamine oleks mõeldamatu, kui meie kollektiivses teadvuses oleks elu hoidev naisprintsii piisavalt esindatud). Praeguseks oleme jõudnud inimkonna kõikehõlmavas kriisi, kus elu loova püha jumaliku naisalge taasankurdamine ühiskonda on eksistentsiaalse tähtsusega. „Suidusannasümfooniast“ on samuti löike, mida kannavad „voolavad kivid“ ehk kosmiline naiselik ürgjõud. Teose proloog „Kui kivid olid veel pehmed“ kasvab välja vaikusest, tule praksumisest, voolavast pehmest ürgsupist, naiselikust algprintsii bist. Ka maailma loomise stseenis ja hiljem teose jooksul, näiteks Mehe ja Naise ilmudes ja nendevahelise dünaamika käivitudes, viitab „Maailm oli maailmatu suur saun“ ajale, mil elus valitses veel loomulik tasakaal nais- ja meesprintsii vahel ning inimesed olid hingelt ja tegudelt puhtad.

Eesti Filharmoonia Kammerkooril Kaspars Putniņšs juhatusel oli kanda teose muusikaline põhitelg koos säravalt ehedate pärimusmuusikute Mari Kalkuni ja Meelika Hainsooga. Instrumentalistidest osalesid ettekandel löökpillimängijad Madis Metsamart ja Petri Piiparinen ning kandlemängija Joosep Trumm. Ülejäänud puhk- ja keelpillide partiid kõlasid ERSO muusikute esituses kahjuks lindilt, mis kahtlemata jättis oma jälje teose muu-

Vanaisa ohverdab end, et elu saaks jätkuda. Vanaisa (Agu Trolla) on heitnud saunalavale pikali, tema leil, st hing on lahkumas. Vanaisa üle kummardunud Mees (Sten Karpov) vihtleb ja peseb teda.

sikalisele tervikmõjule. Lavastustiim Tarmo Tagametsa juhtimisel oli loonud teose rituaalseks kulgemiseks Mooste folgikojas sobiva keskkonna, valguslahendus toetas mütoloogilist dimensiooni. Koori ja pärimusmuusikute kostüümid tekitasid aga võõritus-efekti. Nii mees- kui naislauljad olid riietatud määrdunud, tolmustesse ülikondadesse, mis naislauljate seljas mõjusid dissonantselt, sümboliseerides naisalge vangistamist mehelikku jäika vormiriietusse ehk ühiskonna poolt peale surutud ühekülgmesse, fantaasiavaesesse, loomingulisust, spontaansust ja vaba eneseväljendust ahistavasse stampmaskuliinsusse. Üksnes laiad valged karvased peapaelad eristasid naislauljaid meestest – justkui viimase järelejäanud märgina naiselikust õrnusest, tundlikkusest ja ilumeelest moodsa ühiskonna naises. Ainsana

olid naiselikust markeerivad riideesemed arhetüüpset Naist kehastaval Lauli Otsaril.

Näitlejad Agu Trolla, Lauli Otsar ja Sten Karpov tegid mällu sööbivad, täpsed ja veenvad rollilahendused, pakkudes tõelise elamuse. Agu Trolla kehastatud Vanaisa võtab teose kuldloikepunktis hävingut toova Põhjala naisnõia kuju, mis on lavateose kõige dramaatilisem stseen. Hüpnootiliselt toimiv muusikaline materjal, vokaalselt sisendusjõuline esitus solistidelt Cätly Talvikult, Marianne Pärnalt, Karin Salumäelt ja kammerkoorilt ning Agu Trolla võimas rollikehastus, endas plahvatuslikku sisepinget kandev nõid, tõstsidki selle minu jaoks teose võtmestseeniks. Tänu sellele dramaatilisele purskele saab vahetult järgnevas finaalis aset leida transformatsioon ja puhastus palve ning ohverduse

kaudu – Vanaisa annab oma elu, et elu saaks jätkuda.

Nimetatud dramaatilise kulminatsiooni ajal on õhk elektriseeritud. Siin oleks tegemist justkui halastamatu Kāli jumalanna energiaga, võimsa energiaga, mida kardavad naised endas ja veel rohkem kardavad seda mehed naistes (sestap antakse see roll kehastada naisnõiale). Hävitus, sõjad, tõved, must maagia jpm on selle energia pimedama poole avaldus siis, kui sellele ürgnaiselikule väeenergiale ei anta endas piisavalt ruumi ja seda surutakse alla (olgu siis puritaanliku moraali või mille iganes piirava raames). Kõige keerulisem ülesanne nii indiviidina kui ka kollektiivselt on vaadata otsa sellele aspektile oma Varjus, anda

sellele ruumi ja hingamist ning integreerida see tervikusse. See energia ei ole oma olemuselt halb ega kuri, me vajame seda hädasti nii iseenda teekonnal terviklikumaks saamisel kui ka ühiskondliku elukorralduse vabastamiseks vanadest, kasutuks muutunud muustritest, struktuuridest, piirangu-test, allasurumistest jmt. Kāli on ühtlasi ka uuenemise jumalanna ja demoonite surmaja. Hävitus ja purustus võib nii loodusstiihilikus funktsioonis looduses (pärast tormi on õhk puhtam) kui ka isiksuse individuatsioonis olla möödapääsmatu. Surm on elu osa, ka meie füüsiline keha ei jääks ellu, kui vanad rakud ei sureks, et uued saaksid sündida. Sajanditepikkuse kultuurilis-religioosse arenguloo käigus leiame

Hetk lõpukummardusest: esiplaanil Eesti Filharmoonia Kammerkoor ja muusikud, keskel dirigent Kaspars Putniņš, keskmisel astmel Lauli Otsar ja Sten Karpov, ülemises reas Mari Kalkun, Agu Trolla ja Meelika Hainsoo.

Peeter Lauritsa fotod

end aga olukorrast, kus me meelsami- ni ei tahaks otsa vaadata sellele osale iseendas. Ent see aspekt vajab möö- dapääsmatult tähelepanu, otsa vaata- mist, ruumi, välja toomist alateadvuse pimedatest kambritest. Vastasel juhul hakkab ta seal vangis olles mässama, tekitades psüühilisi ja füüsilisi vaevu- si inimeses ning paiseid ühiskonna ta- sandil. Elujõud vajab ilus ja leebe ole- miseks ruumi ja seda tuleb meil talle anda. „Suidsusannasümfoonia“ epi- loogis jääb selles võtmes kõlama su- gestiivselt loitsiv „Kalevala“ viis, mo- difitseeritud tänapäevasemas, Lillele omases helikeeles, millesse sulandu- vad väikelapse hääled. Teosele eelne- vad ja pärast selle lõppu lindilt kõla- vad võrukeelsed pajatused toimivad maandavas ja ankurdavas funktsioo- nis, luues silla mütoloogilis-rituaalse ja argipäeva poeesia vahele.

„Suidsusannasümfoonia“ peatege- lane Vanaisa on kavalehe kohaselt Looja ja ravitseja, suitsusauna idee autor, imekombel mõtlev teoreetik ja puhas romantik. Ühtlasi on ta ka Väi- nämöinen, kõige iidsem „Kalevala“ kangelane, vanatark, kes on kuulus imelise lauluoskuse poolest, mille abil ta suudab liigutada ja purustada mä- gesid. Ka meil on vaja oma kõikehõl- mavas ühiskondlikus kriisis äratada endas Looja, et olla võimeline trans- formeerima kriisi üleminekuks uuele ja ühtaegu iidsele – elu austavale – teadvustasandile. Vanaisa esindab tea- dagi autoripositsiooni, otsides „Suid- susannasümfoonia“ muusikalise rän- naku kaudu vastuseid eksistentsiaal- setele küsimustele. Ka Vanaisa kehas- tumine Põhjala nõiaaks on tähendusri- kas, viidates sellele, et kätte on jõud- nud aeg vaadata kartmatult otsa oma Varjule ja liikuda individuaatsioonis

faasi, kus jõutakse kõigi oma aspektide integreerimisel sügava seesmise üht- suseni. Materiaalse kitsendava vormi- kogemusega seotud teadvusest – mis on tekitanud meis oma tegeliku looja- olemuse ärasalgamise tõttu meelelul hulgal kaitseid – oleme kollektiivselt teel hingeteadvusse.

„Suidsusannasümfoonia“ on kui kõndimine voolavatel kividel, inimese ja inimkonna süvaolemuse kõikehõl- mava mõistmise ning silmade avane- mise lugu, elujõule ja armastusele va- baduse kinkimise teekond.

Viited ja kommentaarid:

¹ Taive Särg 2019. Suidsusannasümfoo- nia ontoloogia: taasloomise tung. Ajakiri Muusika, aug-sept. – [https://www.aja- kirimusika.ee/single-post/2019/09/03/Suidsusannas%C3%BCmfoonia-ontoloogia-taasloomise-tung](https://www.ajakirimusika.ee/single-post/2019/09/03/Suidsusannas%C3%BCmfoonia-ontoloogia-taasloomise-tung)

² Ooperi „Tulleminek“ kohta on üks selline mõistmise katse ilmunud TMKs 2017, nr 6. Vt Saale Kareda. Tulle minek. – [https:// www.temuki.ee/archives/1641](https://www.temuki.ee/archives/1641)

³ Lähemalt konstellatsiooni kui meetodi kohta saab lugeda näiteks siit: [https:// konstellatsioonid.com/mis-on-konstellat- sioon/](https://konstellatsioonid.com/mis-on-konstellatsioon/) või siit: [https://et.wikipedia.org/ wiki/Konstellatsioonid](https://et.wikipedia.org/wiki/Konstellatsioonid)

⁴ Teost on võimalik kuulata Klassikaraadio salvestisena sarjast „Heli ja keel“. – [https://klassikaraadio.err.ee/837590/kontserdi- saalis-helijakeel-kui-kivid-olid-veel-peh- med](https://klassikaraadio.err.ee/837590/kontserdisaalis-helijakeel-kui-kivid-olid-veel-pehmed)

⁵ Hasso Krull 2014. Pesa. Tekstid 2000- 2012, Eesti Keele Sihtasutus, lk 395.